

TOVİK TOVMAS BAĞDASARYAN'IN ANLATTIKLARI
(1901, VAN, HAYOTS DZOR'UN HINDISTAN K. DOĞUMLU)

Fakir bir ailenin çocuğuyum. Köyümüz bugün de gözlerimin önüne geliyor. Köyümüzde 37 hane vardı; bunların 29'u Ermeni, 8'i Türktü. Toplam 220 kişi vardı.

Köylüler tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Köyde, bedava kapı ve pencere tamir eden, tabure imal eden iki marangoz vardı. Köyümüz bağlar içine gömülmüştü. Uzak Hindistan'dan bir adam gelip bu köyü kurduğunda isminin Hindistan olarak kaldığını anlatırlardı. Mıkırtıç Khırimyan ise bunun aslında "aygestan" [bağlar] anlamına geldiğini, "hand" [tarla; otlak] ve "andastan" [tarla] kelimelerinden oluştuğunu; o yüzden köye "Hindistan" adı verildiğini söylerdi.

Köy nüfusunun kendi ekonomisi vardı. Evler yuvarlak olur, saman ve toprak harcıyla birbirine yapıştırılmış küçük taşlardan yapılırdı. Her evin, çok gizli ve önemli bilgileri birbirine ilettiği özel gizli bir geçidi vardı. Türk zaptiyeler istediklere yere giriyorlardı; Ermeniler de Türkler kendi kızlarına sahip olamasınlar diye yetişkin kızlarını o geçitlerden geçirerek kaçırırlardı. Zemin topraktı. Tandırı tezekle yakıyorlardı; o duman 2-3 saat boyunca o kadar koyulaşıyordu ki, göz gözü görmez oluyordu. Dışarı çıkıyor, sonra tandırın etrafında çömeliyorduk. Küçük, elışı kilden bir çanağın içine yağ doldurup içine de bir fitil koyarak sütuna çakıyorlardı. Sütunun altında duran yetişkin bir kız fitili bir yayın ucuyla kaldırıyordu.

Olayları kavrayabilecek yaşa gelmiştim. Bizim dişi bir danamız vardı. O inek olmuştu ve benekliydi. Bazen annem beni onu yalnız başıma olatmaya mecbur ediyordu. Orda akan bir nehir vardı. Öğleyin hayvanlar suyun yakınında dinleniyorlardı. Bizler ise nehirde yıkanıyorduk.

Ermeni Protestanlar bir okul açtığında 6-7 yaşındaydım. Öğretmen gözlerini yumup dua ediyordu; Tanrı'ya tapıyordu. Sürekli İsa Mesih'in adını anıyordu. Biz öğrenciler 20-30 kişiydik. Birçoğu İncil'in adını kendi ebeveyninden duymuştu ve öğretmenden ders almaya geliyordu. Biz, şarkı söyleyerek öğrenelim diye harfleri sesleriyle değil, "ayb" "ben" "gim" diye adlandırarak öğreniyorduk. Bu metotla Doğu'da Kuran'ı da öğretmişlerdi. Ben köyde okula az gittim. Kim yanında ne kitap getirmişse başlıyordu onu okumaya. Babam ölüp annem yeniden evlendiğinde ben üç aylıkımışım. Kocasını da ölmüş ve ben de onun evladiyla birlikte öksüz kalmışım. Ama dayım beni bizim köye 25 km mesafede bulunan Varaga Manastırı'na götürdü. Oranın ne kadar güzel olduğunu kelimelerle anlatamam. Pencereden aşağıya doğru bakınca, kıyıdaki Van Şehri, Şamiram kalesi, göle karışan Şamiram kanalı gözler önüne seriliyordu.

Köyümüzün Kürtleri Ermenilerle kardeş gibiydiler. Biz Ermenilerle Kürtler arasında kardeşlik ilişkileri vardı. Ermeniler Kürtçe, Ermenice konuşurlardı; Kürtler de öyle. Ermeniler Kürtlerle beraber çalışır, ürünü hasat ve harman eder, kaşıklarını birbirlerine ödünç vererek yemek yerdi. Kürtler içeri girdiğinde zavallı Ermeniler Bey'in önünde eğilir, atına yem

verirlerdi. O yüzden de Kürtler Ermenilere iyi davranırlardı. Ama sonra, Kürtler Ermenileri katletmeye başladılar.

Ermenilerin güçlü ve zengin olduğunu bilen Hükümet Kürtlerden oluşan Hamidiye Alayları'nı kurdu; bunlar Ermenilerin başına büyük bir bela oldu.

Türk zaptiyeleri köylere gidip vergileri topluyordu; ama Kürt Beyleri geldiğinde Ermeniler evlerini terk ediyorlardı. Gelen aslında dehşetti.

Ben Varaga Manastırı'nda öğrenim görüyordum. 1912'de Ermeni alfabesinin bulunuşunun 1500'üncü yıldönümü olması sebebiyle büyük bir kutlama yapıldı. İşkhan'ın yaptığı konuşmayı hatırlıyorum. Ermeni-Kürt ilişkilerinin düzelmesi amacıyla İşkhan'dan kurtulmak için Cevdet Paşa onu ortadan kaldırmak istedi.

Otuz gün boyunca Türkler Ermenilerle çatıştı. Ermeniler siperler kazıyordu. Biz tecrübesizdik; ne olup bittiğini bilmiyorduk; ama Vanlı çocuklar çok şey biliyorlardı. Bizi Varaga Manastırı'ndan Van'a getirdiklerinde Ermeni mahallesi Aygestan'da bandonun "Mer Hayrenik"i çaldığını ve çarpışanlara moral verdiğini gördük. Otuz gün sonra Türkler Rusların adını duyunca kaçmaya başladılar. Enver Paşa'nın ordusundan geriye sadece döküntüler kaldığından Andranik Bitlis'i işgal etti. Ruslar Bitlis'i işgal etmek istemiyorlardı. Andranik gönüllü müfrezelerinin yardımıyla Bitlis'i işgal etti.

Çatışmalar sona erdiğinde köye gittim. Annem altı çocuğuyla birlikteydi. Ben ve üvey erkek kardeşlerim elele vererek gasp edilen hayvanlarımızı Kürtlerden geri aldık. İki inek ve bir at sahibi olduk. Köyümüzdeki köylüler kaçmışlardı. Silahlı olanlar dövüşmüş, gelip Varaga Manastırı'nda toplanmıştı; orası muhacirlerin merkezine dönmüştü.

Çarlık Rusyası ordularına geri çekilme emri verdi. Biz de mecburen Berkri'ye doğru göç ettik; orda uçurum gibi derin bir vadi vardı; oradan Abağa Ovası'na giriş yapacaktık. Yüzbinlerce muhacir oraya dolmuştu; onlar kendi kurtuluşlarını Yerevan'a varmakta görüyorlardı. Annem ve çocuklarla köpüklü Bandimahu Nehri'ne vardık. Gidip yüzümü suyla ovmak için annemden izin istedim. Gittim ve aniden dolu gibi bir şey yağmaya başladı. Kürtler karşı vadinin üst kısmını işgal etmiş ateş ediyorlardı; insanlar yuvarlanıyordu. Gelenlerin kendilerini nasıl suya attıklarını görüyordum. Ben de soyunup suya atladım. Nehrin ortasına gelene kadar akıntı beni aşağıya sürükledi. Yüzlerce ceset arka arkaya gelip denize doğru sürükleniyordu. Aniden bana bir etek dokundu; ucundan bir kadın tutuyordu. Onun eteğine yapışıp yavaş yavaş sudan çıktım. Hayatımı o kadın kurtardı. O kadın kimdi, bilmiyorum. Nehirden çıktık; üşüyor ve titriyordum. Bir Rus askerden beni atına bindirmesini rica ettim. At ilerlemedi ve attan indim. Bir inek gördüm. Yük taşıyan ineğin çuvalları sırtından düşmüştü; içlerinde kete vardı. Ben de acıkmıştım ve onları yedim. Bir adam beni ineğin üstüne oturtup iple bağladı. Halk bağırıp çağırıyor, her biri kendi yakınlarını arıyordu.

Akşam ben de diğerleriyle birlikte bir yere vardım. Dinlenmek için oturduk. İneğin sırtından inip ipini ayağıma bağladım ve yattım. Bizimkilere ne oldu diye düşünüyordum. Birden bir ses duydum; bir de baktım ki, evli ablammış. Birbirimize sarıldık. Ben inekle birlikte

ilerledim. Annemi, ablalarımı ve teyzemi otların üstüne oturmuş vaziyette buldum; vay vuy çekiyor, ölümüne ağlıyorlardı! Aniden beni görüp omuzlarına aldılar. Yolumuza devam edip, Ağa Ovası'na vardık; sonra da Orgov'a. Orası Rus hududuydu. Ermenilere ilk yardım yapıldı; ekmek getirip dağıttılar. Biz ilk defa olarak afiyetle bokon(1) ekmekleri yemeye başladık. Orda iki-üç gün kalıp, sonra Iğdır üzerinden Eçmiadzin' e doğru geldik.

Aklıma, arkadaşımınla beraber Eçmiadzin'e gidip orda öğrenim görmek fikri geldi. Aniden bir kadın bana yaklaştı ve okur yazar olduğumu öğrenince : "Ey oğul! Evlatlığım olmak istemez misin?" dedi.

Annem zaten gitmişti. Ben ve arkadaşım Eçmiadzin Kilisesi'nin yakınında kalmıştık. "İsterim" diye cevap verdim.

- Haydi kalk! evimize gidelim.

Beni Khatunarkh Köyü'nde bulunan evine götürdü. Kocasını ve dostlarını çağırdı ve bir şölen düzenlediler. Beni vaftiz edip ismimi de Ağvan koydular. Sonunda bir çocukları, hem de okur yazar bir çocukları olduğu için mutluydular.

Onlar bana yiyecek bırakıp çalışmaya gidiyorlardı. Orda bir hafta kaldım; ama bizimkileri özledim. Aniden adımın telaffuz edildiğini işittim: "Bağdasar!" Arkadaşımdı. Bana kaçarsak iyi olacağını söyledi. Eve gittik. Bir sürü değerli şey vardı. Bizim ise paramız pulumuz yoktu. Bir sandıkta bir rubli vardı; aradım ve gümüş bir kemer buldum. Satmak için aldım; iki kere belime doladım. Eçmiadzin'e gittik. Yetimhanede uyuduk. Sabah kalktığımızda iki yüze yakın çocuk ölmüştü. Kolera kurbanlar alıyordu. Cesetleri arabalarla götürüp çukurlara dolduruyorlardı.

Hovhannes Tumanyan(2) o sırada muhacirleri teselli etmek için Eçmiadzin'e gelmişti. Van'da, Şatak'ın savaşan insanlar şimdi hastalıktan ölüyorlardı.

Sabah ruhban okulunun önündeydik. Birden üvey annem geldi ve arkadaşımın kafasına vurdu ve : "Oğlum nereye götürüyorsun?" dedi.

Geldi beni kucakladı ve başladı ağlamaya ve dedi ki: "Ağvancığım, niye gidiyorsun? Neye ihtiyacın var?"

O zavallı kadın ağlıyor ve her yolla beni ikna etmeye uğraşıyordu. Ona : "benim ağabeyim, ablam, annem var" dedim.

-Demek bir annen var... Eh oğlum, ben seni annenin elinden alacak değilim. Beni kucakladı, sıktı; kemer gevşeyip ayaklarıma düştü. Kadın kemeri yerden alıp gitti.

Artık Eçmiadzin'de cesetler arasında kalmak mümkün değildi. Açtık, kimsemiz yoktu. Kavun kabukları yiyerek yayan olarak Yerevan'a vardık. Su satmaya başladım. Bir gün bir kağının zangak(3) ekmekleriyle dolu olarak geldiğini gördüm. Gidip rica ettim : "Bir parça ekmek

lütfen..."

- Bunlar muhacirler için, diye cevap verdi arabacı.

- Ben de muhacirim!

Bana büyük bir zangak ekmeği attı. Birden arkadaşımın annesi, ablası ve erkek kardeşi karşıma çıktılar. Bizi buldular. O arkadaşımın, adı İsrail olan ve Almanya'da okumuş bir kayınbiraderi vardı. Ermenilerin göç ettiğini duymuş, annesini bulup geri götürmek için Berlin'den gelmişti. Bana : "Gel seni Bakü'ye götüreyim" dedi.

O arkadaşımınla birlikte beni Bakü'ye, yetimhaneye götürdü. 1916 yılında artık Bakü yetimhanesindeydim. Sabah kalkıp ilahiler söylüyorduk. O çok iyi bir yurttu. Yönetici İsrail'di. Sabah dua edip sonra yemeğe oturuyorduk. Yönetici de bizimle yiyordu. Bir kopeğin bile hesabını soruyordu. Bakü'de bir Protestan cemaati vardı. Her sabah hediyeler alıp gelirlerdi. Ne kadar iyi, ne kadar yumuşak huylu insanlardı onlar! Bizi yıkayan o banyocu kadın bizi kendi elleriyle giydiriyordu. Biz de öyle büyüklerimiz olduğu için mutluyduk. Bir yıl üç ay kaldım orda. Pişmiş soğan yemeye alışık değildim. Onlar da yemekleri yağda kızartılmış soğanla hazırlıyorlardı. Ben o soğanları kaşıkla toplayıp arkadaşımın tabağına dolduruyordum. Yönetici bunu görüp : "Ne yapıyorsun?" dedi.

- Bıktım! dedim.

Kaşıkla soğanları toplayıp ağzıma doldurdu. Ben de tükürdüm; tükürdüklerim suratına yapıştı. O da sinirlenip beni dövmeğe başladı. Ben de ona : "Ben artık yetimhanede kalmam" dedim.

Ertesi sabah gitmemem için rica etti.

- Hayır gideceğim, diye cevap verdim.

O adam bana bir palto satın aldı. Bilet almak için sekiz rubli aldı; Akstafa Tren İstasyonu'na gidecek, oradan da yayan olarak İcevan ve Dilican'a geçecektim. O gün bilet alamadık. Ben Balaca İstasyonu'na gittim; bilet aldım ve Akstafa'ya gittim. Amcamın oğlu Melkon'u buldum; onun babası fedaiydi. Sonra bizi Tebriz'e naklettiler. Farmlar çok fanatik ve cahildiler. Orda iki buçuk ay kaldık. Miyasnikyan adam gönderip : "Kim muhacirse gelsin" dedi. Biz de Ermenistan'a geldik.

Arşaluy Köyü'nde ev inşa ettim. Ağabeyim Komünist Partisi hücresinin sekreteri, ben de öğretmendirim. 1929'da üniversiteye girdim. Evlendim; altı oğlum ve bir kızım oldu.

Lenin Madalyası ve Kızıl Yıldız nişanıyla taltif edildim.

Ermeni Soykırımı'nın sebebi Ermenilerin Türkler ve Kürtlerle eşit şartlarda yaşamak istemesiydi; ama Şeriat onlara bu hakkı vermiyordu. Bunun dışında, Türkiye'deki en zeki millet yüksek bir kültüre sahip olan Ermenilerdi; mimarlar, besteciler ve tüccarlar hep

Ermenilerdi. Ermenilere muhtariyet vermemek, yeni bir Bulgaristan yaratmamak için onlar her yola başvurarak Ermenileri ortadan kaldırmak istediler.

Türklere karşı takındığımız tutum şudur kii, biz olanları asla unutmuyacağız. Ama Türk halkı ne yapabiliirdi ki; zira bizi herkesten evvel üst düzey Türk yöneticiler katletti. Biz onların yaptıklarını asla unutamayız. Biz, topraklarımızı geri vermeleri için haklarımızı talep etmemiz gerektiğini çocuklarımıza öğretmeliyiz. Onlar [Türkler] 4000 kilisemizi yıktılar; binlerce insanı katlettiler. 24 Nisan bizim için kutsal bir gündür. Biz ailece, çocuklar, torunlar ve torun çocuklarıyla o gün Felaket Anıtı'na gidiyoruz ki, onlar o hafızayı ruhlarında saklasınlar..

Gelecek nesillere şunu söylemek istiyorum : her Ermeni dedelerinin Doğu Ermenistan'a hangi şartlarda ayak bastığını hissetmelidir. Ermeninin kendi eşsiz vatanı olmuştur. Yeni nesiller unutmamalı, hukukun zaferi ve batı Ermenileri sorununun çözümü için gereken ne varsa yapmalıdır. Büyük Alman liderler Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg(4) Wilhelm Hükümeti'ni eleştirdiler. Türklerin bizzat kendileri Talat Paşa'yı ve başka birçok kişiyi mahkûm etti. Bir gün BM'nin adil bir karar vereceğinden umutluyum.

1 Bokon (Rusça) : fırında pişirilmiş büyük ekme.

2 Hovhannes Tumanyan (1869, Dışeğ - 1923, Moskova) : şair, yazar, toplum adamı.

3 Zangak: Yumuşak ve uzun, lavaş ekmeğine benzeyen bir ekme.

4 Alman uluslararası işçi hareketinin yöneticileri.